

II. Co je centrum a co je periferie?

Petr Kyloušek

Strukturace kulturních prostorů a rozlišení na centra a periferie se zdají být samozřejmou realitou stejně jako povědomí o kulturních vlivech a kulturních spádech. Je však jisté, že v konkrétních situacích, ať už se to týká vztahu mezi jednotlivými literaturami, nebo jednotlivých spisovatelů, kteří se v mezikulturním prostoru pohybují, je skutečnost často složitější. Nelze než souhlasit s výrokiem Jeana Bessièra, že za „paradigma mohou posloužit definice centra a periferie pouze v případě, že jsou minimalistické“.¹ A to tím spíše, že se vždy jedná o problematiku vztahovou o vícero proměnných.

Ještě než probereme jednotlivé aspekty celé problematiky, je třeba formulovat základní definiční prvky, dle který lze ten či onen vztah mezi dvěma či více literaturami určit jako vztah mezi centrem a periferií. Použijeme k tomu jednoduché (a zjednodušující) dělení dichotomické, v němž lze jednotlivé znaky kategorizovat na ontologické, axiologické a smíšené, tj. takové, jejichž ontologické a axiologické charakteristiky zůstávají úzce propojeny. Navrženou dichotomickou kategorizace je ovšem třeba vnímat nikoli jako systém výlučných opozic, nýbrž jako schematizaci krajních pólů mezi nimiž se odehrávají dynamické procesy centrum-periferie. Proměnlivost se týká jak postavení center, tak periferií, neboť to, co je dominantní, je právě vztahovost. Centrum mající svou periferii může být ve vztahu k jinému centru či centrům postaveno do periferní situace na základě týchž charakteristik. I z toho důvodu a pro úvodní zjednodušení ponecháváme stranou složitější problematiku semicenter a semiperiferií. A to tím spíše, jak uvidíme v následujících kapitolách — zejména v té, jež se dotýká procesů autonomizace a deperiferizace —, že vztah mezi centrem a periferií je danost historická, dějinně proměnlivá. Ukázat právě tuto dynamiku je ostatně jeden z úkolů této práce. Pojmy centrum a periferie je třeba chápat jako popisné, nikoli jako hodnotící, kvalitativní soudy. Lze je vnímat jako objektivní, faktograficky podložené danosti, které lze shrnout do přehledné tabulky:

Centrum	Periferie	Rysy
Kontinuita	diskontinuita	ontologické
Stabilita	nestabilita	
náskok oproti periferii	opožděnost vůči centru	
produkce > recepce	recepce > produkce	
Soběstačnost	nesoběstačnost	ontologické a axiologické
Originalita	napodobování	
komplex nadřazenosti	komplex méněcennosti	axiologické
autorita, autentifikace a legitimace hodnot	absence autority a síly k autentifikaci a legitimaci hodnot	

¹ « Seules les définitions du centre et de la périphérie peuvent servir de paradigmes, à la condition qu'elles soient minimales. » (Bessière, 2018 : 19)

hodnotová koncentrace	hodnotová rozptýlenost	
axiologická nasycenost	axiologická nenasycenost	
výrazně hierarchizovaná axiologie s vertikální strukturací a hodnotovou vrstevnatostí (superpozice hodnot)	nehierarchizovaná axiologie s horizontální strukturací hodnot (juxtapozice hodnot)	
procesy exkluze, striktní ohraničenost	procesy inkluze (mísení, hybridace), oslabená ohraničenost	

Kontinuita/ diskontinuita, stabilita/nestabilita

Definiční ontologické rysy kontinuita/diskontinuita a z ní vyplývající stabilita/nestabilita se týkají nejen akumulace a trvání literárního a symbolického kapitálu ve smyslu Pascale Casanovové, ale také identitárního obrazu, který ta či ona literatura vytváří sama sobě v rámci své vlastní terminologie a navenek jako své vlastní pojmenování. Ponechme stranou otázku označení literatury jako takové a rovněž otázku národní literatury, tedy historického pojmu, který se začal utvářet podle některých (Anderson, 2008; Casanova, 2012) již od odeznění středověkého universalismu, ale který se definitivně začat prosazovat od 18. století a pak v 19. století v souvislosti s utvářením národních států zakládajících svou identitu mimo jiné na jazykové, kulturní a historické kontinuitě (Gellner, 1983). Pojem národní literatury je svébytný historický konstrukt, který s akumulací symbolického kapitálu sice souvisí, ale není s realitou akumulace totožný. Jestliže skutečnost kumulovaného kulturního kapitálu nelze zpochybňovat je otázka pojmenování často složitější, neboť přesahuje do oblasti ideového identitárního konstruktů. Právě proměny pojmenování mohou být dobrým ukazatelem dynamiky v čase a její proměnlivosti.

Kontinuita/stabilita center samotnými centry je často málo vnímána natož diskutována, neboť svou situaci považují za „přirozenou“. Tento pocit, který se zdá být samozřejmý, se v průběhu času teritorializuje, někdy i integrací „mimoteritoriálních“ přínosů, které jsou nicméně považovány za národní v kulturním smyslu a které mohou přesahovat původní jazykové, ba státní hranice. Kdo dnes ve Francii i jinde přemýšlí o původně „nefrancouzských prvcích“ *stricto sensu* francouzské literatury: o historické specifičnosti okcitánské literatury, o literaturách v dialektu, o významu plantagenetovské dynastie a jejího anglo-francouzského území pro kurtoazní literaturu? To vše bylo začleněno do kontinuity francouzského literárního kapitálu stejně jako autoři belgického, švýcarského, rumunského, irského či jiného původu.

Opak — nestálost sebepojmenování a opakované snahy o vymezení — odkazují k perifernosti. Pomysleme na situaci kulturně bohatých zemí, jako jsou Švýcarsko či Belgie. Lze zde sledovat nejistotu, jak a podle jakých kritérií vlastní literaturu označit: belgická literatura, belgická literatura francouzského výrazu, valonská literatura atd. (Quaghebeur, 1990)? A které autory si přivlastnit a na základě čeho? A jak daleko do historie? Samotné kladení otázek a jejich četnost svědčí o vědomé reflexi periferního vědomí.

Neustálenost označení a jeho kolísání, které je indexem diskontinuity/nestability, často charakterizuje vznikající periferní literaturu. V oblastech, kterými se v této monografii je to jev častý. Jak vymezit mexickou, peruánskou, argentinskou... literaturu vůči hispanoamerické? Jak a na základě čeho oddělit literatury jednotlivých frankofonních afrických literatur, které označujeme jako subsaharské? Nejisté je také postavení martinické literatury vůči francouzské. Jasně to formulují Jean Bernabé, Patrick Chamoiseau a Raphaël Confiant ve *Chvále kreolství* (*Éloge de la créolité/In Praise of Creoleness*), když odmítají „*nestabilitu pojmenování literární*

produkce vytvářené v našich zemích: literatura afro-antilská, negro-antilská, franko-antilská, antilská ve francouzštině, antilská frankofonní... atd.“ (Bernabé, Chamoiseau, Confiant, 1993: 35)²

Totéž, co pro Martinik a Belgie, platí i pro literaturu, která se kdysi nazývala kanadskou (především v opozici k anglické, rozuměj ovšem anglo-kanadské), pak francouzsko-kanadskou (v opozici k anglo-kanadské literatuře) a od roku 1964 se sama označuje jako quebecká. Označení se týká změny jak územního vymezení, tedy teritorializace, tak seznamu autorů, kteří jsou považováni za příslušníky označené literatury. Zatímco dříve se francouzsko-kanadská literatura vztahovala na všechny autory píšící francouzsky v celé Kanadě, quebecká literatura se teritoriálně zužuje na quebeckou provincii a od 80. let 20. století, přičemž postupně integruje autory z řad přistěhovalců, indiánských autorů a v poslední době i autory alofonní, zejména anglofonní, kteří náleží do quebeckého teritoria. Příklad Quebecu ukazuje na dynamiku diskontinuity, která se v procesu autonomizace a deperiferizace přetváří v integrující kontinuitu překonáním jazykových, etnických a kulturních rozdílů. Všimněme si však v dalších oddílech této práce (viz XXX), že tato nově konstituovaná quebecká centralita se axiologickou strukturací literárního pole liší od původně centrální francouzské, od níž se odpoutala.

Diskontinuita vynikne především tam, kde nově se utvářející moderní národní stát či národní společenství, vidí svou literaturu jako znovuzrození či obrození. Příkladem může být „irské paradigma“, které analyzuje Pascale Casanovová (Casanova, 2012: 360 a n.). Velice zřetelný je ovšem příklad českého národního obrození s jednotlivými etapami a reflexí o smyslu českých dějin, radikálně formulovanou Hubertem Gordonem Schauerem (Schauer, 1886), zda má smysl vytvářet českou kulturu a snažit se o její světovost, anebo je smysluplnější rezignovat na českost a stát se součástí konstituující se germanofonní centrality. Kánon české literatury, tak jak je promítán do sebeobrazu, jež česká společnost o své kultuře má, je sám o sobě diskontinuitní, s mnoha „prázdnými“ či jen literárně méně vydatnými obdobími či dobami „temna“, jež nutno zaplnit, rehabilitovat, rekonstituovat. A nejedná se jen o dobu pobělohorskou, ale i o literaturu 20. století, jak dosvědčují opakované diskuse odrážející nejistotu vlastního sebeobrazu a sebeurčení. Připomeňme, co se českého prostředí týče, spor historiků a filozofů o smysl českých dějin (1895-1938), statě Václava Černého „Mezi Východem a Západem“ v *Kritickém měsíčníku* (Černý, 1945) sepsané krátce po konci druhé světové války, nebo polemiku mezi Milanem Kunderou a Václavem Havlem o „Českém údělu“ v závěru roku 1968 (Kundera, 1968b; Havel, 1968). Křehkost a nesamozřejmost lze považovat za indicie rekurence hrozby periferizace a marginalizace.

Podobná situace je v dalších, moderně se (re)konstituujících literaturách střední, severní, východní a jihovýchodní Evropy. Z tohoto hlediska — ale i hledisek jiných — vykazuje česká literatura znaky periferie.

Náskok/ opožděnost

Dichotomie označovaná jako předstih a opožděnost se na první pohled zdá být důvodem pro koncepci Pascale Casanovové a jejího nultého Greenwichského poledníku napředuujícího v čase jako stálá přítomnost (Casanova, 2012: 15 a n.): dynamické centrum inovuje, směřuje vpřed a periferie je následuje ve snaze dostihnout. Takový náhled je silně zjednodušující, neboť málo zohledňuje iniciativy periferie a její schopnost inovovat. Situace je pochopitelně složitější a ani Pascale Casanovová neupírá přínos periferních autorů k proměnám centrální estetiky.

Co je ovšem nás u této kategorie určující, je sama percepce času a prostoru, totiž rozdíl mezi tím, jak je tento aspekt vnímám z centra směrem k periferii, a tím, jak situaci vnímá periferie v opačném zřeteli. Z antropologického a sociologického hlediska podobnou situaci analyzuje

² « [...] l'instabilité dénomminative de la production écrite de nos pays : littérature afro-antillaise, négro-antillaise, franco-antillaise, antillaise d'expression française, francophone des Antilles..., etc., tous qualificatifs que nous déclarons désormais inopérants ».

Arjun Appadurai v práci *Modernity at Large* (Appadurai, 2000), jejíž třetí oddíl „Postnational Location“ a zvláště kapitola „The Production of Locality“ (178 a n.) jsou věnovány valorizaci toho, co bychom mohli pojmenovat jako proměnu periferie. V souvislosti s časem ukazuje Appadurai na nutnost odklonu od toho, co nazývá „Eurochronology“ (Appadurai, 2000: 30). Přijmeme myšlenku, že periferie nemusí mít časovost a prostorovost totožnou s centrem, že může žít v jiném čase, který je jistým způsobem jeho vlastním nultým poledníkem. Jedno z přesvědčivých svědectví pochází od Marguerite Yourcenarové, původem a tvůrčí dráhou periferní francouzsko-belgické autorky, která se nakonec prosadila v pařížském centru. Vztah centra a periferie byl několikrát tematizován v jejích románech a komentářích, například v „Předmluvě“ k reedici (1963) jejího raného díla *Alexis aneb pojednání o marném boji* (*Alexis ou Le Traité du Vain combat*, 1929). V něm se zabývá možnými zdroji inspirace:

[...] příliš zapomínáme na existenci jakéhosi zákona opožděného šíření, který znamená, že kultivovaní mladí lidé kolem roku 1860 četli spíše Chateaubrianda než Baudelaira a ti na konci století spíše Musseta než Rimbauda. Já, která si nečiním nárok na jakoukoli charakteristiku, jsem prožila mládí v relativní lhostejnosti k současné literatuře, což bylo částečně způsobeno studiem té minulé [...], částečně instinktivní nedůvěrou k tomu, co by se dalo nazvat módními hodnotami. (Yourcenar, 1971: 32)³

Marguerite Yourcenarová nepopírá opožděnost periferie, ale zároveň ukazuje další důležitý rozměr, totiž zakotvenost v univerzalitě, která je svým způsobem „absolutní“ časovou kumulaci (a také kumulací kulturního kapitálu) se závažnými důsledky. Autorka se k tomuto tématu vrací několikrát, například v *Hadriánových pamětech* (*Mémoires d'Hadrien*, Yourcenar, 1971: 32; Yourcenar, 1974: 42) nebo ve své fiktivní autobiografii *Pietní vzpomínky* (*Souvenirs pieux* 1974, přeloženo do češtiny a zahrnuto spolu se *Severofrancouzskými archivy* do souhrnného překladu *Bludiště světa*). Zde v souvislosti s provinčními kořeny své mateřské rodiny charakterizuje časový a kulturní prostor města Lutychu:

Velkorysý styl křtitelnice v kostele svatého Bartoloměje, vytesané kolem roku 1110, buď vývoj o čtyři století předbílá, nebo je o tisíc let zpožděný. Na jedné straně je předeheurou k rafinovaným řasním a aktům Ghibertiho; na druhé straně nás svalnatá záda legendárního filozofa Kratonu přijímajícího křest upomínají na basreliéfy Augustova Říma. Křtitelnice, dílo jistého Reniera de Huy, který modeloval, jako se modelovalo v antice, nutí vzpomenout jednoho filozofa z lutyšského kraje, panteisty Davida z Dinantu, který o století později zase myslel, jako se myslelo v antice, a byl právě z toho důvodu v roce 1210 upálen v Paříži na místě dnešní Tržnice, neboť se inspiroval Anaximandrem a Senekou. *Quis est Deus? Mens Universi*. [...] Lutych, ležící mezi Kolínem nad Rýnem Alberta Velikého a Abelardovou Paříží a díky stálému putování kleriků a duchovenstva v kontaktu s Římem i s cisterciáckým opatstvím v Clairvaux, zůstává až do konce 13. století důležitou zastávkou na cestě ducha. (Yourcenar, 1988: 53)⁴

³ « [...] nous oublions trop l'existence d'une sorte de loi de diffusion retardée, qui fait que les jeunes gens cultivés vers 1860 lisaient Chateaubriand plutôt que Baudelaire, et ceux de la fin du siècle Musset plutôt que Rimbaud. Pour moi, qui ne me prétends du reste à aucun degré caractéristique, j'ai vécu mes années de jeunesse dans une indifférence relative à la littérature contemporaine, due en partie à l'étude de celle du passé [...], en partie à une instinctive méfiance envers ce qu'on pourrait appeler les valeurs de Vogue. »

⁴ « Le grand style des fonts baptismaux de Saint-Barthélemy, sculptés vers 1110, semble en avance de quatre siècles ou en retard d'un millénaire. D'une part, il prélude aux drapés et aux nus savants de Ghiberti ; de l'autre, ce dos musclé du légendaire philosophe Craton recevant le baptême nous ramène aux bas-reliefs de la Rome d'Auguste. Cette œuvre de Renier de Huy, qui modelait à l'antique, fait irrésistiblement rêver à un philosophe du pays de Liège qui pensa à l'antique un siècle plus tard, et fut brûlé à Paris en 1210 sur l'emplacement actuel des Halles pour s'être inspiré d'Anaximandre et de Sénèque, le panthéiste David de Dinant. Quis est Deus ? Mens Universi. [...] Placé entre la Cologne d'Albert le Grand et le Paris d'Abélard, en contact avec Rome et Clairvaux par le va-et-vient des clercs et des hommes d'Église, Liège reste, jusqu'à la fin du XIIIe siècle une étape sur les routes de l'esprit. » (Yourcenar, 1974: 78-79)

Úvaha Marguerite Yourcenarové jistě není ekvivalentní odborné analýze jevu. Nicméně svědčí jak o odpozorované realitě, tak o způsobu nahlížení na periferní postavení oblasti, kam spisovatelka situuje své kořeny. Důležité je i to, že tuto periferii charakterizuje prostorově jako křižovatku cest, tedy jako místo, které nestojí stranou kulturních výměn. Svým svědectvím Marguerite Yourcenar naznačuje, že periferie si za jistých podmínek vytváří autonomní časoprostor *sui generis*, který sice musí počítat s časovostí centra, ale v některých momentech vývoje může centrum také předstihnout. Mohli bychom násobit příklady, které valorizují periferii tím, že ukazují její schopnosti a výhody. Na tomto se spokojíme odkazem na některé pasáže v dalších kapitolách týkajících se deperiferizace a na případové studie (viz dále XXX, Glissant, Ollivier, Des Rosiers aj.) Ostatně obdobný argument jako u Yourcenarové lze nalézt v Kunderově eseji o skladateli Leoši Janáčkovi (Kundera, 1993: 212; Kundera, 2004) nebo v jeho propagaci středoevropských spisovatelů, jako byli Robert Musil nebo Witold Gombrowicz jakožto tvůrců, kteří z „opozděné“ periferie předběhli centrální avantgardu (Kundera, 1993).

Koncentrace časovosti a negace časovosti

Je jistě rozdíl mezi periferiemi, které se mohou opřít o již konstituovanou kulturní tradici a rozehrát časovou valorizační hru mezi póly univerzality a inovace, a těmi literaturami, které se v 19. století či ještě později teprve začaly utvářet či znovu utvářet. Časovost se zde může promítnout do dvou postojů. Jedním z nich je již zmíněné dohánění, které se projevuje zrychlenou kumulací času v překryvu proudů a hnutí. Překotné přijímání podnětů přicházejících z centra, ale nejen z centra, představuje jiný aspekt dynamického vztahu mezi centrem a periferií. To, co je v centrální literatuře rozloženo v časové ose jako postupné vytěšňování starého novým, se v periferním prostoru kumuluje v rámci jedné současnosti. Je to jeden z rysů jisté fáze vývoje mnoha literatur, o který bude pojednáno: quebecké, brazilské, angolské aj. To má pak dopad na axiologickou strukturaci literárního pole (viz níže). Zejména některé nově se konstituující literatury si svou univerzállost mohou vytvářet jiným způsobem a zároveň si jiným způsobem vytvářet vlastní literární tradici.

Radikální odklon od časového faktoru nacházíme tam, kde je kulturní periferie konfrontována s absencí vlastních dějin, lépe řečeno s nemožností ztotožnění s dějinami, jež napsali a vnutili jiní z moci své kulturní a politické nadřazenosti. Nepřijetí dějin psaných a vnucených druhými se v různých podobách projevuje téměř ve všech nově se utvářejících literaturách obou Amerik a Afriky. V nejradikálnější podobě ji najdeme v dekolonizační reflexi vycházející z bývalých otrokářských oblastí Karibiku, jejichž identita se odvozuje od vykořeněných otrockých mas vytržených z Afriky. Společným znakem takových postojů je důraz na prostorovost, avšak bez teritorializace, tedy bez prostorového zakotvení. Varianta takového pojetí je kupříkladu jedním z klíčů k poetice martinického autora a myslitele Édouarda Glissanta. Negace centrality, a tedy časového a prostorového faktoru, je osou jeho pojetí Totality světa — Všesvěta (*Tout-monde*), jemuž dominuje aktuální Místo, z něhož je organizováno psaní a které překračuje dichotomii centrum/periferie v dialektické syntéze. Ta se představuje jako síť „archipelického myšlení“ (*pensée archipélique*):

Pravý vztah není od jednotlivého k obecnému, ale od Místa k totalitě světa, která není totalitou, ale jejím opakem v rozmanitosti. Místo není územím: člověk přijímá sdílení místa, pojímá ho a žije ho v myšlence putování, přičemž ho brání před jakoukoli denaturací. (Glissant, 1997: 194)⁵

⁵ « La relation vraie n'est pas du particulier à l'universel, mais du Lieu à la totalité du monde qui n'est pas le totalitaire, mais son contraire en diversité. Le lieu n'est pas un territoire : on accepte de partager le lieu, on le conçoit et on le vit dans une pensée de l'errance, alors même qu'on le défend contre toute dénaturación. »

Při pohledu z periferie se, obecně vzato, pojmy náskok a opožděnost relativizují, popírají nebo mění ve výhody. Současně dochází k progresi v „periferní“ argumentaci. Zdá se, že Marguerite Yourcenarová si je vědoma rozdílu mezi centrem a periferií, zatímco koncepce Édouarda Glissanta tento rozdíl zpochybňuje a nahrazuje ji zcela originální koncepcí. Myšlenku organizace kulturního prostoru, kterou Glissant navrhuje a která popírá nultý poledník Pascale Casanovové, bychom mohli považovat za výsledek proběhnuvší autonomizace periferií a jejich deperiferizace na cestě k vlastní centralitě. Je také znakem posunu od axiologického pojetí moderny k postmoderně. O tom více níže.

Recepce/ produkce, soběstačnost/ nesoběstačnost

Poměr mezi recepcí a produkcí je dalším ukazatelem centrality nebo perifernosti. Jak ukazují studie sebrané pod redakcí Gisèle Sapiro ve svazku *Les contradictions de la globalisation éditoriale* (2009), periferie vydávají proporcionalně více překladů než centra, některé z nich nemají dostatečný produkční potenciál, případně se zde projevuje nedostatek vydavatelství, redakcí a souvisejícího systému podpůrných institucí. Periferie jsou často ve velké míře dovozci kulturních statků, zatímco centra jsou produkčně soběstačná a svou produkci vyváží. Výrazně se na periferizaci může podílet malý rozsah domácího knižního trhu.

Procesy deperiferizace obecně ukazují důležitost rozvoje knižního trhu v jeho nejružnějších složkách od vydavatelství přes distribuci, literární kritiku, kulturní instituce až k dostatečné čtenářskému zázemí schopnému a ochotnému literární produkci konzumovat. Uvidíme, že vydavatelská a legitimizační soběstačnost být považována za klíčový faktor kulturní emancipace, deperiferizace a konstituování centrality. Navíc spolehlivá funkce knižního trhu úzce souvisí s axiologickými faktory, jako je ověřování a konsekrace literárních hodnot, a ovlivňuje také definiční znaky, které kombinují ontologické a axiologické znaky spojené s exportem/importem estetiky a šířením estetických impulzů z center k periferiím, jako je tomu v případě dichotomie originalita/imitace.

Import kultury a recepce estetických podnětů z centra je jev komplexní a mnohotvárný. Periferie nejsou v tomto vztahu pasivními příjemci. Příchozí podněty procházejí selekcí, obvykle determinovanou jak rezistencí, tak potřebami recepčního literárního pole. Hodnotová konfigurace daného literárního pole, její silná a slabá místa směřují aktivní apropiaci přijímaného. Periferie většinou absorbují, to, co jim schází v jejich estetických tendencích. Každý cizí vliv je výsledkem nejen nabídky, ale i poptávky a výběru přijímajícího. Je zřejmé, že v těchto úvahách se pohybujeme pouze v hrubých rysech a že konkrétní recepční situace vždy pak záleží nejen na makrofaktorech, ale také na jednotlivých aktérech — autorech, redaktorech, překladatelích aj. — a na jejich cílech a strategiích. Síla přivlastnění pak určuje charakteristiku a začlenění přijatého uvnitř recepčního literárního pole.

Selektivnost má dopad i na to, jakou úlohu hraje ten či onen autor v domácím a v recepčním prostředí. Ve sbírce esejů *Une rencontre* upozorňuje Milan Kundera na rozdílné postavení Anatola France ve Francii a v zemích střední Evropy a v české literatuře. Činí tak s odkazem na výrok Emila Ciorana: „Tady [ve Francii] jeho jméno nikdy nevyslovte nahlas, všichni se vám vysmějí.“ (Kundera, 2011: 36)⁶ Je to proto, že ve francouzské tradici se tento spisovatel stal obětním beránkem surrealistické avantgardy jako představitel zapšklého akademismu, zatímco pro literatury střední Evropy představoval vzor francouzského kritického ducha a racionalistického skepticismu. Mohli bychom takto uvažovat o řadě dalších autorů i o jednotlivých dílech. Připomeňme konstataci Pierra Bourdieua (Bourdieu, 1990, 2002), že vstupem textu do jiného kontextu se mění jeho význam.

---

⁶ « Ne prononcez jamais ici son nom à haute voix, tout le monde se moquera de vous. »

At' už se jedná o překlady, nebo o vliv proniknuvší prostředím literární kritiky, adaptace či imitace, recipovaná tvorba zcela nesplývá s tvorbou domácí, ale vytváří uvnitř recepčního prostředí zvláštní podsystém. Práce Itamara Evena-Zohara a jeho teorie polysystému (Even-Zohar 1978, 1979, 1990, 2010) poukazují na plodnou heterogenitu, jež překladová a obecněji recipovaná literatura může uvnitř daného literárního pole vytvářet v konfrontaci mezi estetikou domácí a importovanou. Týká se to nejen textů, ale i estetiky a estetických podnětů. Jednotlivé studie o deperiferizaci v jednotlivých regionech románských literatur obou Amerik a Afriky v následujícím oddíle ukazují obecně, že i velké kulturním proudy nabývají v recepčním prostředí specifické znaky. Je tomu tak třeba u brazilského osvícenství, pojetí romantismu a realismu, ale také u brazilského či argentinského regionalismu nebo u lokálních specifických mexicko-americké literatury tzv. Aztlánu apod. Zcela specifická je antikoloniální modulace výchovného románu v afrických subsaharských literaturách ve francouzštině. Stejně tak quebecký román rodné hroudy (*roman du terroir*) není variantou francouzského regionalismu a zaujímá jinou, mnohem významnější část quebecké literární produkce, a to jak v próze, tak v poezii, zejména proto, že hraje důležitou roli v posilování autonomního postavení, neboť se staví proti pařížanství a exotice modernistických básníků prvních desetiletí 20. století. Stejně tak nelze quebecký surrationalismus redukovat na surrealismus, protože v quebeckém kontextu představují jeho složky, zejména blízkost k abstraktní malbě Paula-Émila Borduase a k barokizujícímu hledání „průzkumného jazyka“ (*langue exploréenne*) Clauda Gauvreaux, důležité estetické diferenciacní a inovativní faktory (Kyloušek, 2012). Quebecký příklad ukazuje, jak se periferní prostředí při apropiaci vnějších podnětů propracovává k vlastní estetice a ke zcela specifickým a autonomním hnutím. Zmíňme alespoň frankofonní négritude, lusofonní négritude, haitský noirisme a indigénisme, andský indigenismo, afrokaribské neobaroko, gaučovskou literaturu a magický realismus či brazilskou antropofagii. Svědčí nejen o lomu vnějších vlivů v prostředí periferie, ale zejména o přínosu a vlivu původně periferních podnětů na centralitu.

Axiologie

Axiologické rysy jsou rozhodujícím faktorem ve dvou rozdílných oblastech: tou první je otázka autonomie literárního pole, tou druhou pak axiologická strukturace literárního pole.

Ponechme stranou spíše behaviorální problém komplexu nadřazenosti/podřazenosti. Je součástí vztahu k symbolickému kapitálu a projev symbolického násilí a dominance, přeneseme-li tento jev ze sociologie do oblasti meziliterárních vztahů (Bourdieu, Wacquant, 1992: 110-143, kapitola „La Violence symbolique“).

Soustředme se na mnohem zásadnější otázku ověřování a legitimizaci literárních hodnot. To jsou totiž rozhodující faktory, které určují centrální/periferní status literatury. Extrémní je situace, kdy je periferie zcela závislá na autentifikačních a legitimizačních instancích centra. Obvykle se s ní shledáme v počátcích vznikajících periferních literatur. Tento stav, který se objevuje například u frankofonních subsaharských literatur, trvá krátce. Ve většině případů je v sázce otázka vyšší autority centrálních kultur nad periferními, neboť centrální literatury jsou blíže světovosti a univerzálnímu uznání.

Obecně ovšem také platí, že pouze literatura, která vytváří vlastní legitimizační a nezávislé instituce a instance kritiky a uznávání hodnot, může usilovat o autonomii a hodnotové odpoutání od centra a jeho autentifikačních a legitimizačních instancí. Institucionální rámec zahrnuje i existenci vydavatelství, ediční činnost, kritické časopisy určující kvalitu kritiky. Přidejme k tomu podpůrné instituce: knihovny, školství, včetně vysokoškolského, divadla, muzea. Od toho se přímo či nepřímo odvíjí kvalita a počet čtenářů ovlivňující zpětně knižní a časopisecký trh. Hospodářství a kultura jsou zde propojeny. Autonomizace a deperiferizace, a to až k ustavení vlastní centrality, nejsou jen záležitostí literatury nebo estetického vlivu.

Co se axiologie týče, je třeba zdůraznit jeden specifický faktor propojený s literární tvorbou, totiž silný vliv jazykové problematiky a normativní autority nad jazykem a jazykovou normou. Projevuje se to v rozsáhlém hispanofonním areálu, je to i problematika silně přítomná v deperiferizaci brazilské literatury. Citlivá je pak jazyková otázka zejména ve frankofonní oblasti Afriky a Ameriky, kde si dlouho hlavní slovo uzurpovala Paříž a pařížská nakladatelství. Jazyk a literární norma prosazované skrze pojem stylu dlouho hrály roli při výběru periferních autorů, kteří se chtěli prosadit nebo být schváleni centrem. Procesy deperiferizace, které představíme v následném oddíle, obsahují důležitou jazykovou složku: zavedení *joualou* v quebecké literatuře, kreolštiny v karibské literatuře nebo „indianismů“ a afrikanismů u indiánských a afrických autorů.

Axiologická strukturace literárního pole – případová studie

Poslední dvě kritéria — nadřazenost/podřazenost a síla/absence legitimizační autority — neplatí jen v rovině konstatace, ale promítají se dlouhodobě do axiologické strukturace literárního pole. Proto je rozdíl mezi centrem a periferií nutno považovat za východisko dvou historických situací a dvou odlišných dynamik, z nichž ta periferní se jeví jako zdroj nynější obecné postmoderní axiologie, zatímco centrismus zůstane po dlouhou dobu více spjat se svými modernistickými a avantgardními počátky. Hypotéza, kterou se pokusíme ilustrovat a doložit na případové studii, se týká vlivu historicky konstituované periferní strukturace hodnot na současnou situaci, včetně centrálních literatur.

Axiologická strukturace centra se vyznačuje silnou koncentrací hodnot, která vyplývá z dlouhodobé akumulace literárního kapitálu (Casanova, 2012: 28 a n.). To má dvojitý dopad: vysokou saturaci literárního pole a v důsledku vytvoření mechanismů exkluze a ruptury s předchozími estetickými etapami, to vše při „vertikální“ hierarchické strukturaci hodnot, kde nejvyšší hodnoty vytlačují a marginalizují ty nižší jakožto překonané. Situaci hodnotového přetlaku a mechanismů exkluze ilustruje Pierre Bourdieu v knize *Pravidla umění*, kde analyzuje strukturaci a dynamiku literárního pole plně konstituované moderní literatury a společnosti. Stačí se podívat na jeho prezentaci avantgardních básnických revolucí kolem roku 1900 od syntetismu a integralismu, přes unanimumismus sincerismus či druidismus až k futurismu, simultaneismu, floralismu, intesismu, dynamismu, efreneismu apod., abychom si všimli zrychlení literárního života ve formulaci a rychlém sledu asi třiceti avantgardních poetik v konkurenční situaci zvýšeného napětí, roztržek a rozchodů s předchozím stavem a přísného funkčního vymezení (Bourdieu, 2010: 168-171). To vše v těsném časovém sledu v rozmezí jednoho desetiletí.

Tuto procesualitu centrální literatury v období nástupu avantgard lze konfrontovat s periferní situací z téhož období, kterou představil Michel Biron (Biron, 1992, 2000) při analýze nástupu quebecké moderny, jíž dominuje Montrealská škola (*École littéraire de Montréal*), patřící do první fáze deperiferizace quebecké literatury (viz níže XXX).

Výchozím bodem argumentace Michela Birona je rozdíl mezi společností a společenstvím, jak jej definoval antropolog Victor W. Turner, podle něhož „*communitas* vzniká tam, kde není struktura“ (Turner, 1991: 135).⁷ Transfer do kultury a literatury, s nímž operuje Biron, je jistě přijatelný, a to z několika důvodů. Sám Turner hovoří nejen o původních národech, ale z antropologie přenáší svou koncepci do sociologie a kultury (hnutí hippies, protestní kultura) a oproti pevněji strukturovaným rámcům moderní společnosti staví otevřenost, neustálenost a absenci pevných rámců *communitas*. Totéž, jen s dalším posunem k literatuře, literárnímu životu a dění, ukazuje Michel Biron. Konečně osmóza, substituce a výměna hodnot je součástí Bourdieuova vztahu mezi společenským a kulturním polem (Bourdieu, 2010: 156-171)

---

⁷ “For me, *communitas* emerges where social structure is not.”

a z hlediska literatury a integračního účinku estetické funkce, je nasnadě poukázat na koncepci estetické funkce dle Jankoviče (Jankovič, 2005: 141-149; kapitola „Estetická funkce a významové sjednocení“).

Právě jako situaci *communitas* popisuje Biron literární dění v Quebecu na přelomu 19. a 20. století, neboť strukturace sociálních a kulturních hodnot, které ji charakterizují, zaostává za výraznou hierarchizací tzv. moderních společností. Upozorňuje na sociologické i literární rysy quebecké kultury: na absenci výrazného působení literárního trhu, na slabou tendenci k autonomizaci literárního pole, na absenci strukturující síly polarizace mezi tradicí a modernitou (tedy na jinou temporalitu), na absenci strukturující síly ruptury, na slabou axiologickou nasycenost literárního pole, na tendenci k nediferenciaci funkcí, ať už v literárním dění, nebo u jeho aktérů, na axiologickou inkluzi převažující nad exkluzí. Jde tedy o situaci, která se radikálně liší od analýz, o nichž se zmiňuje Pierre Bourdieu v *Pravidlech umění*.

Rozdíl mezi oběma situacemi — francouzskou a quebeckou — je možné zobecnit a spojit s rozdílnými charakteristikami centra a periferie či periférií v daném období a s novými národními literaturami, které se konstituují. Zatímco poměry v centrálních kulturách, plně nasycených autory a díly, se vyznačují silnou koncentrací a hierarchizací hodnot a v důsledku toho směřují k žánrové, diskurzivní a funkční diferenciaci a k mechanismům exkluze, periferie vykazují nízkou axiologickou nasycenost literárního pole, kde dominuje juxtapozice hodnot. Je tak podpořena nediferenciace a axiologická inkluze, která převažuje nad exkluzí a usnadňuje diskurzivní hybridizaci výrazových forem a žánrů. Na základě tohoto předpokladu je možné formulovat hypotézu o rozdílech mezi dlouhodobými literárními procesy a habitusy centra a periferie. Ve francouzské literatuře, synekdoše Evropy, se utvářel literární kánon, v němž se specifická estetická funkce promítla do požadavku autonomie literárního pole a realizovala se cestou konstituování beletrie a „čistých“ žánrů, včetně románu, kde literárnost představuje specififikující estetický faktor, odlišující literární diskurz od diskurzu vědeckého, politického, publicistického atd. Jiná byla situace nově se formující francouzsko-kanadské a quebecké literatury, neboť konfigurace literárního pole svou hodnotovou nenasyčeností, nevýraznou strukturací a otevřeností umožňovala začleňování „nečistých“, neliterárních forem a výrazových postupů do literárního diskurzu. Od 19. století tato hybridizace a interdiskurzivita (Kwaterko, 1996) tvoří referenční nit kultury a vytvářející se literární tradice. Tyto tendence předznamenávají postmoderní axiologii, která se v evropských literaturách prosadí až ve druhé polovině 20. století, částečně i vlivem původně periferních literatur (Faulkner, hispanoamerický magický realismus, Salman Rushdie aj.).

Vraťme se k Turnerově koncepci a Bironově exemplifikaci prolínání literárních hodnot, statutu textů a literárního dění, včetně postavení spisovatelů a fungování literárních hnutí. Dlouhá, třicetiletá existence Montrealské literární školy (*École littéraire de Montréal*, 1895-1935) a její postupné proměny v estetických dominantách poezie od symbolismu a dekadence k regionalismu jsou ve srovnání s Evropou ve stejném období přinejmenším neobvyklé. Michel Biron také popisuje různorodé složení montrealské skupiny a její veřejné akce, jako například soirée z 26. května 1899: po přednášce o vzdělávání ve Spojených státech na téma „Úspěch v životě“, kterou přednesl předseda Montrealské literární školy Wilfrid Larose, novinář, absolvent obchodní akademie a v té době autor reportáže *Kanadské rozmanitosti* (*Variétés canadiennes*), následovala recitace básně quebeckého prokletého básníka Émila Nelligana. Michel Biron ukazuje, do jaké míry se tyto dvě *succes stories*, příběh amerického podnikatelství a příběh avantgardního básníka, doplňují a prolínají:

Nerozlišenost ve vnímání americké „succes story“ a „Romance o víně“ je tak výrazná, že se oba diskurzy vzájemně kontaminují. [...] Postava básníka se jeví jako dvojník *self-made mana*, ale je to dvojník naruby. (Biron, 1992: 159)⁸

Argumentace Michela Birona odkrývá diskurzní splyvavost, nedostatečnou diferenciaci na literární a neliterární. Tuto tendenci můžeme konkretizovat pohledem na životopisy a díla mnoha quebeckých autorů. A budiž nám věřeno, že se jedná o jeden z obecných a dlouhodobých rysů utvářející se quebecké literatury. Omezme se na dva příklady, jeden z 19. století, druhý z 20. století. *Charles Guérin, román o kanadských mravech (Charles Guérin, roman de mœurs canadiennes, 1846-47)* od Pierra-Josepha-Oliviera Chauveau je, jak už název napovídá, inspirován Balzákem a francouzským mravoličným románem. Ustřední úvaha románu se zabývá sociologickým problémem budoucnosti francouzsko-kanadských elit a autor svůj názor dokládá faktografickými poznámkami o vývoji francouzsko-kanadské demografie. Nechybí ani prezentace národních písní, pojednání o rozdílech mezi quebeckou a francouzskou francouzštinou, o novinových článcích z roku 1832, o požárech roku 1846 a modernizaci měst Quebecu a Montrealu, o kultuře hřbitovů, o epidemiích cholery v Quebecu se všemi statistikami: je to směs fikce a faktografie, literárního, sociologického a politického diskurzu.⁹ Józef Kwaterko tuto vlastnost pronikavě označil jako interdiskurzivitu (Kwaterko, 1996). Byť ji vztáhl na moderní quebeckou prózu od 60. let 20. století, vidíme, že tendence sahá hluboko do minulosti.

Jednou založená tradice pokračuje ve 20. století i v současnosti. Příkladem je Jacques Ferron (1921-1985), jeden z klasiků moderní quebecké literatury, který nikdy nepřestal vykonávat svou lékařskou profesi a zároveň publikoval velkou část svého díla, více než pět set textů — povídek, esejů, vyprávění, ale i seriálový román *Spása Irska (Le Salut de l'Irlande, 1966-1967)* — v lékařském časopise *L'Information médicale et paramédicale*. Byl také zakladatelem Nosoroží strany (*Parti Rhinocéros, 1963*), jejímž heslem bylo „nikdy nedodržel volební sliby“, což byl dadaistický ekvivalent jeho vážné politické angažovanosti, zejména v době tzv. říjnové krize v roce 1970, kdy byl vyjednavčem mezi policií a teroristy Fronty za osvobození Quebecu (*Front de Libération du Québec*). Jednotlivé aspekty Ferronových aktivit jsou úzce provázány a nelze je oddělit. Byl spisovatelem, protože byl také lékařem a veřejně činnou osobností. Tato hybridizace činností se odráží v jeho tvorbě, která mísí žánry v originální syntéze. Jen jeden příklad: titul *Divoké růže, krátký román následovaný pečlivě uvedeným milostným dopisem (Les Roses sauvages, petit roman suivi d'une lettre d'amour soigneusement présentée, 1971)*. Román spojuje fiktivní — mýtopoetické vyprávění o incestním vztahu, jež zcela převrací hypotext Šípkové Růženky a v malé dívence spatřuje incestní svůdnici a vražedkyni matky. Po beletrii následuje kritický esej o drastických metodách léčby v psychiatrických ústavech 50. a 60. let a tento „Úvod“ je rozšířen o záznam svědectví pacientky, její „Milostný dopis“. Tyto tři části tvoří kompoziční jednotu a vzájemně se objasňují. Fikce dodává lékařskému a polemickému diskurzu „Úvodu“ dopad a autoritu, kterou by sám o sobě neměl, zatímco pacientčin dopis přidává důvěryhodnost a autenticitu fikci. Esejistický „Úvod“ zase lépe než románová fikce ilustruje specifika psychiatrických léčení, vysvětluje složitost faktorů, které ovlivňují mentalitu a psychiku, a propojuje tak psychologii postav ve fikci s konkrétním, skutečným případem jisté Aline Dupire a vytváří pozadí pro její dopis. Celkově pak románová forma a literárnosti fikce tlumí strohost nálezů lékařské

⁸ « La cointelligibilité de la *success story* et de la « Romance du vin » est telle que les deux discours se contaminent l'un l'autre. [...] La figure du poète se présente comme le double de la figure du *self-made man*, mais le double inversé. »

⁹ Čerpáme z internetové reprodukce vydání z roku 1853:

https://fr.wikisource.org/wiki/Charles_Gu%C3%A9rin,_roman_de_m%C5%93urs_canadiennes/%C3%89pilogue/Notes_de_l%E2%80%99Auteur

dokumentace a ozařují jak esejistickou diatribu, tak pacientčinu výpověď: skrze přelud fikce odhalují nevědomé motivy archetypů, jež proměňují osobní osud v osudovost, a tímto vytržením z nahodilosti povyšují příběh konkrétního života do linie literárních děl.

Na podrobněji probraném případě Ferronova románu jsme se snažili ilustrovat estetické důsledky konstituované tradice, jejíž počátky je třeba spatřovat v povaze axiologické strukturace periferie upřednostňující juxtapozici a hybridizaci hodnot v nenasyčeném literárním poli. Považujeme tuto specifickou obdobou té, která charakterizuje výše zmíněnou odlišnost ve vnímání a funkčnosti temporality. Literarita původně konstituovaná v periferní situaci se nemusí identifikovat s literaritou centra. Na rozdíl od výrazných procesů autonomizace (Bourdieu, 2010; Casanova, 2012) se dichotomie autonomie/heteronomie v původně periferních literaturách posouvá k výrazné integraci diskurzivní heteronomie do literárního diskurzu. Nicméně i zde platí dominance estetické funkce, jež svým transcendentním a integrujícím účinkem — podle Jankoviče (Jankovič, 2005: 141-149) — zajišťuje axiologickou integraci heteronomie v rámci autonomie literárního pole, a tím i vznik inovativních estetických strategií. Konstatace formulovaná pro quebeckou literaturu není ojedinělá, potenciál axiologie periferního původu mohou ilustrovat i další případy. V následujících kapitolách se to pokusí ozřejmit některé případové studie.

Od jednoduchého ke složitosti

V předchozí části jsme se soustředili na základní dichotomie vztahu mezi centrem a periferií a pokusili se na příkladech hlouběji osvětlit rozdíly a základní identifikační znaky, podle kterých lze rozpoznat a definovat to, co je periferie a co centrum. Řekněme, že pro větší názornost jsme si situaci zjednodušili při vědomí, že mezikulturní situace a meziliterární vztahy jsou mnohem komplexnější.

Do této složitosti nabízí dobrý vhled recentní soubor statí publikovaných pod vedením Amauryho Dehouxe *Centres et périphéries de la littérature mondiale. Une pensée connectée de la diversité* (2018). Především vhledy do mimoevropského prostoru — Čína, Indie, Indický oceán — napovídají, že problematika *Weltliteratur* či *Světové republiky literatury* je z největší části vymezena expanzí evropských literatur a jejich jazyků a že mimo tento prostor se ocitáme v jiném percepčním a názorovém horizontu. To, co přetrvává, je patrně jen sám koncept centrality a perifernosti. To, co se mění, je samo pojetí literatury, tedy toho, co se za literaturu počítá a co je v jejím rámci valorizováno dle hierarchizujícího klíče. Příkladně to ukazuje kapitola „Centres et périphéries: le cas des littératures arabes contemporaines dans l’océan Indien“ Bénédicty Letellierové“ (Dehoux, 2018: 149-166), která prezentuje arabsky psanou tvorbu v asijském regionu Indického oceánu. Úzké propojení arabsky psané literatury s náboženstvím valorizuje náboženskou poezii, zde súfistické inspirace, mění hodnoty toho, co je v evropských či Evropou iniciovaných literaturách za literární hodnoty považováno. V polycentrickém oběhu hodnot této oblasti se také jinak konfigurují vztahy mezi orální a tištěnou literaturou, mezi četbou a veřejným přednesem. Podobný posun, byť jiného rázu, lze pozorovat ve statí čínského autora Shi Zhonghyiho „Le Coeur des lettres et la sculpture du dragon dans la perspective d’une poétique universelle“ (Dehoux, 2018: 71-87): jeho pohled na evropskou kulturu a literaturu od antiky po dnešek se do značné míry vymyká navyklým evropským kritériím a v podstatě odsouvá Evropu na okraj světa, řekněme na svou, čínskou, periferii. V jiné souvislosti platí totéž o spisovatelích, které si evropská kultura z jiných kulturních oblastí přivlastnila. V rozboru integrace díla Salmana Rushdieho do světového diskurzu konstatuje Amaury Dehoux — s odvoláním na indické zdroje —, že indická literární kritika nepovažuje tohoto spisovatele za indického, nýbrž britského (Dehoux, 2018: 56). Indická centralita se vidí sama odlišně od pohledu evropského.

Jinak řečeno, *Weltliteratur* i *Světová republika literatury* mají vzdor globalizaci své hranice. Budiž tento fakt vymezením předmětu bádání této monografie, která se soustřeďuje na vztah

evropských románských literatur k jejich původním extenzím v obou Amerikách a Africe a na emancipační procesy, které v původně periferních literaturách proběhly na cestě ke kulturní autonomii a jejímu vlivu na původně centrální kulturní prostor Evropy.

Pohled odjinud jistě relativizuje světovost obecně i světodějnost evropské koncepce literatury. To ovšem neumenšuje nutnost rozšířit naše úvodní úvahy. Jestliže jsme v předchozí části této kapitoly vztah centrum-periferie definičně zjednodušili, přichází nyní nutnost poukázat na složitosti interakcí, které nastávají v konkrétních situacích. I zde se ovšem musíme omezit spíše na obecnější případy, s nimiž nutno počítat.

První z obecných konstatací se týká toho, že interakce v literatuře a kultuře probíhají nejen mezi centrem a periferií či periferiemi, ale mezi centry navzájem. Opět zde platí vztahovost, a tedy relativita: centra si nejsou rovna a platí mezi nimi hierarchický vztah provázený obdobnými znaky jako vztah mezi centrem a periferií. Lze to pozorovat na kulturním spádu jednotlivých vlivů, na počtu překladů, mezinárodní prestiži, rivalství. A tyto vztahy se vyvíjejí. Prestiž Paříže dnes je jistě jiná, a řekněme menší, například ve vztahu k anglicky psaným literaturám než před padesáti, sto lety.

Přidejme k tomu další nutné zohlednění: některé centrality fungují několikasměrně, a to opět v různé míře intenzity. Mohou působit zároveň jako centra vůči své periferii, ale zároveň jsou v periferním vazbě k některé či některým centrům. Statut takové semiperiferie můžeme kupříkladu přiřknout portugalské literatuře, pro kterou je důležitým referenčním bodem kultura francouzská a v menší míře i prostor britský a obecně anglosaský. Tento fakt se pak promítá i do emancipujících se literatur původně na semiperiferii závislých, tedy v tomto případě Angoly a Mosambiku a v jisté míře i Brazílie, jejichž vazby k původnímu centru jsou méně pevné a centrální podněty přicházející z jiných, nadřazených center, jsou vyhledávány přímo, nikoli prostřednictvím bezprostředního semicentra.

Konečně periferie nejsou vázány jen ke svým centralitám, ale jsou osmotické i mezi sebou. S odkazem na Davida Damroche (Damrosch, 2003) a na Dionýze Ďurišina (Ďurišin, 1992) a jeho meziliterární komunity v prostoru střední Evropy, slovanských literatur, Středomoří a Balkánu na to upozorňuje Marko Juvan (Dehoux, 2018: 100-101). Na příkladu slovinské literatury dokládá propojenost periferií, jejich vzájemné výměny a kulturní proudy a zároveň jejich vazby k centrům. Připomeňme v té souvislosti opět na kulturní překryvy a teorii polysystému Itamara Even-Zohara (Even-Zohar 1978, 1979, 1990, 2010). To, co Juvan konstatuje pro slovinskou literaturu ve středoevropském kontextu, lze pozorovat u literatur Karibiku, u mosambické literatury ve vztahu k jihoafrické. Zároveň pak mezicentrální periferní prostory mohou vyvíjet, podobně jako centra, několikasměrnou strategii a využívat výhod několika center, ba argumentovat, jak uvidíme v několika případech, jako je literatura quebecká, jednou centralitou proti druhé. Ostatně česká kultura má s takovou strategií staleté zkušenosti.

Jiné povahy jsou pak situace, které se v posledních desetiletích vytvořily působením globalizace knižního trhu, kde koncentrace kapitálu vytváří nadnárodní monopoly využívající mnohamilionového trhu daného jazykovou jednotou. Tam, kde není vyhraněné, silné centrum, ruší se do jisté míry i teritorializovaná vazba mezi vydavatelem a konsekračními institucemi, které mohou být lokalizovány jinde, polycentricky, ba roztroušeně, nezávisle na místě vydání. Taková situace či tendence k takové situaci se vytvořila ve španělsky a v jisté míře i portugalsky psané literatuře. Jiná je situace v literaturách psaných francouzsky, kde pevnému pařížskému centru dokáže do jisté míry čelit jen quebecký Montreal, obě centra vybavená náležitou konsekrační autoritou, byť nestejně silnou. Obecně pak platí, že síla vydavatelského centra či koncentrace vydavatelství pak podněcuje fragmentaci a vytváření lokálních vydavatelství jako protiváhy kulturní globalizace. Příklady ke zmíněným jevům nabízejí kapitoly v oddílu Deperiferizace. Obecně lze říci, že tato situace nastává tam, kde globální

velkoprodukce přestává uspokojovat lokální potřeby, jako se to ukazuje v případě hispanoamerické situace, případně afrického knižního trhu.

Dodejme poslední důležitou konstataci: vztah mezi centrem a periferií není jednosměrný a je dynamický. Periferie se může vyvíjet ke konstituování své autonomie a vlastní centrality. Centrum může své centrální postavení pozbyt, případně změnit svou povahu, proměnit se právě vlivem periferie. Pro jejich vzájemný vztah lze patrně s výhodou uplatnit gravitační model, který formulovali Benoît Denis a Jean-Marie Klinkenberg (Denis, Klinkenberg, 2005; Klinkenberg, 2008) a který ukazuje dialektiku odstředivých/asimilačních a odstředivých/disimilačních sil. Ty nutí periferii nikoli trpně přijímat, jak jsem již konstatovali výše, ale naopak vytvářet autonomní hodnoty, tak aby se jí dostalo uznání centra jakožto hodnoty univerzální. Na druhé straně centrum již samo svou existencí periferii vytváří a vlastně ji potřebuje jakožto afirmaci své extenze. Lze také uvážit prostorový faktor gravitačního modelu, byť se v tomto případě jedná o transfer z oblasti demografie a ekonomie (Grimmeau, 1994). Krom gravitačně kulturní síly centra je totiž patrně nutno vzít v úvahu i vzdálenost, a to jak kulturní, tak geografickou. Být je tento metaforický transfer kulturní gravitace obtížně měřitelný, je výhodné přinejmenším zohlednit vztah mezi geografii, demografickými faktory, dosahem a přístupností knižního trhu, stejně jako překážky či urychlující činitele. Lze tak kupříkladu uvážit některé z těchto faktorů k vysvětlení úspěšné deperiferizace quebecké literatury ve srovnání s belgickou či švýcarskou. Podobně je tomu u tendencí k fragmentaci a vzniku lokálních iniciativ a kulturních podcenter, není-li centralita dost silná, případně je-li rozloha území velká, méně propojená komunikačně a periferie vzdálená, jako je tomu v případě brazilské amazonské literatury a také hispanoamerického areálu v 19. století.

K doložení nejednoduchosti sledování dynamiky vztahů mezi centry a periferiemi připojme poslední poznámku. Domníváme se, že výhoda sledovaných románských literatur umožňuje postihnout jak obecnosti, tak různorodost rozmanitosti těchto procesů, a tedy i srovnání. Sledování této procesuality se ovšem děje nejen v kontextu utváření národních literatur, kolonizace a dekolonizace, ale i v období globalizace a vytváření nadnárodního kulturního povědomí, kdy se přetváří a v některých oblastech i vytrácí koncept národní literatury. To také vytváří i jiné podmínky pro budoucí zkoumání samotné problematiky a definice toho, co je centrum a co periferie.

Bibliografie

- Anderson, Benedict (2008). *Představy společenství. Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha, Karolinum.
- Appadurai, Arjun (2000). *Modernity at Large: Cultural Dimension od Globalization*. Minneapolis/ London: University of Minnesota Press.
- Bernabé, Jean, Chamoiseau, Patrick, Confiant, Raphaël (1993). *Éloge de la créolité/In Praise of Creoleness, Édition bilingue français/anglais*. Paris: Gallimard.
- Bessières, Jean (2018). Trois propositions sur les notions et les faits littéraires du centre et de la périphérie. De la double injonction des analyses des littératures du centre et de la périphérie aux séries, différenciations et indifférenciations de ces littératures. In Dehoux, Amaury (éd.) (2018). *Centres et périphéries de la littérature mondiale. Une pensée connectée de la diversité*. Saint-Denis: Éditions Connaissances et Savoirs, 19-51.
- Biron, Michel (1991). Nelligan: la fête urbaine. *Études françaises*, 27, 3, 51–63.
- Biron, Michel (1992). La romance du libéralisme : poésie et roman au tournant du siècle. In: Nepveu, Pierre, Marcotte, Gilles (éds.). *Montréal imaginaire : ville et littérature*. Montréal: Fides, 149-209.

- Biron, Michel (2000). *L'absence du maître. Saint-Denys Garneau, Ferron, Ducharme*. Montréal: Presses de l'Université de Montréal.
- Bourdieu, Pierre (1990). Les conditions sociales de la circulation internationale des idées, conférence prononcée le 23 octobre 1989 pour l'inauguration du Frankreich-Zentrum de l'Université de Fribourg. *Romanistische Zeitschrift für Literaturgeschichte – Cahiers d'histoire des littératures romanes*, 1990, 14, 2, 1-10; též v *Actes de la recherche en sciences sociales*, 145, prosinec 2002, 3-8.
- Bourdieu, Pierre (2010). *Pravidla umění: geneze a struktura literárního pole*. Brno: Host.
- Bourdieu, Pierre, Wacquant, Loïc (1992). *Réponses: Pour une anthropologie réflexive*, Paris: Seuil, kapitola La Violence symbolique, 110-143.
- Casanova, Pascale (2012). *Světová republika literatury*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- Denis, Benoît, Klinkenberg, Jean-Marie (2005). *La littérature belge. Précis d'histoire sociale*. Bruxelles: Labor, coll. Espace Nord – Références.
- Dehoux, Amaury (éd.) (2018). *Centres et périphéries de la littérature mondiale. Une pensée connectée de la diversité*. Saint-Denis: Éditions Connaissances et Savoirs.
- Dehoux, Amaury (2018). Salman Rushdie et la globalisation du roman. Le paradigme d'une excentricité non périphérique. In Dehoux, Amaury (éd.) (2018). *Centres et périphéries de la littérature mondiale. Une pensée connectée de la diversité*. Saint-Denis: Éditions Connaissances et Savoirs, 53-68.
- Ďurišín, Dionýz (1992). *Čo je svetová literatúra*. Bratislava: Obzor.
- Damrosch, David (2003). *What is World Literature*. Princeton: Princeton University Press.
- poetics and semiotics,
- Even-Zohar Itamar (1978). *Papers in Historical Poetics*. Tel Aviv: Porter Institute for Poetics and Semiotics.
- Even-Zohar, Itamar (1979). Polysystem Theory. *Poetics Today*, 1, 1-2, podzim 1979, 287-310.
- Even-Zohar Itamar (1990). Laws of Literary Interference. *Poetics Today*, 11, 1, 53-72.
- Even-Zohar, Itamar (2010). *Papers in Culture Research*. Tel Aviv: Tel Aviv University.
- Gellner, Ernest (1983). *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell.
- Glissant, Édouard (1997). *Traité du tout-monde. Poétique IV*. Paris : Gallimard.
- Grimmeau, Jean-Pierre (1994). Le modèle gravitaire et le facteur d'échelle. Application aux migrations intérieures de la Belgique 1989-1991. In *Espace, populations, sociétés*, 1994-1. Les migrations internes - Internal migrations. 131-141; doi : <https://doi.org/10.3406/espos.1994.1631>, https://www.persee.fr/doc/espos_0755-7809_1994_num_12_1_1631
- Chauveau, Pierre J.O. (1853). *Charles Guérin, roman de mœurs canadiennes*. G.H. Cherrier. reprodukcce vydání z roku 1853: https://fr.wikisource.org/wiki/Charles_Gu%C3%A9rin,_roman_de_m%C5%93urs_canadiennes/%C3%89pilogue/Notes_de_l%E2%80%99Auteur
- Jankovič, Milan (2005). *Cesty za smyslem literárního díla*, Praha: Karolinum.
- Juvan, Marko (2018). Peripheries and the World System of Literature: A Slovenian Perspective. In Dehoux, Amaury (éd.) (2018). *Centres et périphéries de la littérature mondiale. Une pensée connectée de la diversité*. Saint-Denis: Éditions Connaissances et Savoirs, 91-118.
- Klinkenberg, Jean-Marie (2008). Une identité problématique : les quatre fragilités du francophone belge, *The French Review*, vol. 81, n° 6, mai 2008: 1106-1118.
- Kundera, Milan (1993). *Les testaments trahis*. Paris : Gallimard.
- Kundera, Milan (2004). *Můj Janáček*. Brno: Atlantis.
- Kundera, Milan (2011). *Une Rencontre*. Paris : Gallimard Folio.

- Kyloušek, Petr (2012). Vliv vztahu mezi centrem a periferií na označení literárních směrů — případ francouzsko-kanadské literatury. In: Kovář, Jaroslav (2012). *Příspěvky k mezinárodní teorii literatury*. Brno: Barrister & Principal, 103-110.
- Kwaterko, Józef (1996). *Le roman québécois et ses (inter)discours*. Québec: Nota Bene.
- Letellier, Bénédicte (2018). Centres et périphéries: le cas des littératures arabes contemporaines dans l'océan Indien. In Dehoux, Amaury (éd.) (2018). *Centres et périphéries de la littérature mondiale. Une pensée connectée de la diversité*. Saint-Denis: Éditions Connaissances et Savoirs, 149-166.
- Quaghebeur, Marc (1990). *Lettres belges entre absence et magie*. Bruxelles: Labor.
- Sapiro, Gisèle (éd.) (2009). *Les contradictions de la globalisation éditoriale*. Paris: Nouveau Monde.
- Schauer, Hubert Gordon (1886). Naše dvě otázky, *Čas*, 1, 1.
- Turner, Victor W. (1991). *The Ritual Process. Structure and Anti-Structure*. Ithaca, New York : Cornell University Press.
- Yourcenar, Marguerite (1971). *Alexis ou le Traité du Vain combat*. Paris: Gallimard.
- Yourcenar, Marguerite (1971). *Hadriánovy paměti*, Praha: Odeon. Přeložila Marie Veselá-Janů.
- Yourcenar, Marguerite (1974). *Mémoires d'Hadrien*. Paris : Gallimard.
- Yourcenar, Marguerite (1974). *Souvenirs pieux*. Paris : Gallimard.
- Yourcenar, Marguerite (1988). *Bludiště světa*. Praha: Odeon. Přeložila Jarmila Fialová.
- Zhonghy, Shi (2018). Le Coeur des lettres et la sculpture du dragon dans la perspective d'une poétique universelle. In Dehoux, Amaury (éd.) (2018). *Centres et périphéries de la littérature mondiale. Une pensée connectée de la diversité*. Saint-Denis: Éditions Connaissances et Savoirs, 71-87.